DE JODEN-QUESTIE

DOOR

KARL MARX

KRITIEK OP HET JODENDOM, HET CHRISTENDOM
EN DEN STAAT

VERTALING VAN J. K. RENSBURG

PREA56430

UITGAVE: VENN. LETTEREN EN KUNST — AMSTERDAM

DE JODEN-QUESTIE.

I. BRUNO BAUER: De Joden-Questie, Brunswijk 1843—2. BRUNO BAUER: De geschiktheid der hedendaagsche Joden en Christenen om vrij te worden. Een en twintig vel uit Zwitserland. Uitgegeven door GEORG HERWEGH. Zürich en Winterthür 1843. P. 56—71.

KARL MARX.

I.

Bruno Bauer: De Joden-Questie. Brunswijk 1843.

De Duitsche Joden begeeren de bevrijding. Welke bevrijding begeeren zij? De staatsburgerlijke, de politieke bevrijding.

Bruno Bauer antwoordt hen: Niemand in Duitschland is politiek vrij. Wij zelf zijn onvrij. Hoe moeten wij U bevrijden? Gij, Joden, zijt egoïsten, wanneer gij een bijzondere bevrijding voor U als Joden verlangt. Gij moet als Duitschers aan de politieke bevrijding van Duitschland, als menschen aan de menschelijke bevrijding arbeiden en de bijzondere soort van Uw verdrukking en van Uw smaad niet als uitzondering op den regel, maar integendeel als bevestiging van den regel gevoelen.

Of verlangen de Joden de gelijkstelling met de christelijke onderdanen? Dan erkennen zij den christelijken Staat als gerechtigd, dan erkennen zij de regeering der algemeene onderdrukking. Waarom mishaagt hun hun speciaal juk, wanneer hun het algemeene juk aanstaat? Waarom moet de Duitscher in de bevrijding der Joden belang stellen,

wanneer de Jood niet in de bevrijding der Duitschers belang stelt?

De christelijke Staat kent slechts voorrechten. De Jood bezit in hem het voorrecht Jood te zijn. Hij heeft als Jood rechten, welke de Christenen niet hebben. Waarom begeert hij rechten, welke hij niet heeft en waarvan de Christenen genieten!

Wanneer de Jood van den christelijken Staat bevrijd wil wezen, dan verlangt hij, dat de christelijke Staat zijn *godsdienstig* vooroordeel opgeeft. Geeft hij, de Jood, zijn godsdienstig vooroordeel op? Heeft hij dus het recht van een ander die afdanking van den Godsdienst te verlangen.

De christelijke Staat kan door zijn aard de Joden niet bevrijden; maar — voegt Bauer er aan toe — de Jood kan door zijn aard niet bevrijd worden. Zoolang de Staat christelijk en de Jood joodsch is, zijn beide even weinig in staat de bevrijding te schenken als te ontvangen.

De christelijke Staat kan zich slechts op de wijze van den christelijken Staat tot den Jood verhouden n.l.: op bevoorrechtende wijze, doordat hij de afzondering van de Joden van de overige onderdanen veroorlooft, hem echter den druk der andere, afgezonderde sferen gevoelen en des te nadrukkelijker gevoelen laat, naarmate de Jood in godsdienstige tegenstelling tegenover den heerschenden Godsdienst staat.

Maar ook de Jood kan slechts op joodsche wijze tegenover den Staat staan, dat wil zeggen tot den Staat als een vreemdeling, doordat hij de werkelijke nationaliteit tegenover zijn hersenschimmige nationaliteit, doordat hij de werkelijke wet tegenover zijn schijnbare wet stelt, doordat hij zich tot afzondering van de Menschheid gerechtigd acht, doordat hij in beginsel geen aandeel aan de historische beweging neemt, doordat hij op een toekomst wacht, welke met de algemeene toekomst des Menschen niets gemeen heeft, terwijl hij zich voor een lid van het joodsche Volk en het joodsche Volk voor het uitverkoren Volk houdt.

Op welk recht aanspraak makend begeert gij Joden dus de bevrijding? Wegens uw Godsdienst? Hij is de doods-

vijand van den staatsgodsdienst. Als staatsburger? Er zijn in Duitschland geen staatsburgers. Als menschen? Gij zijt geen menschen, zoo min als die, op wie gij een beroep doet.

Bauer heeft de vraag van de emancipatie der Joden op nieuwe wijze gesteld, nadat hij een kritiek der stellingen en oplossingen van de vraag tot op heden heeft gegeven. Hoe, vraagt hij, zijn zij van wezen, de Jood, die bevrijd worden moet, de christelijke Staat, die bevrijden moet? Hij antwoordt met een kritiek op den joodschen Godsdienst, hij ontleedt de godsdienstige tegenstelling tusschen Jodendom en Christendom, hij geeft licht betreffende het wezen des christelijken Staats, en dit alles met koenheid, scherpte, geest, grondigheid, op een even preciese als kernachtige en energieke manier van schrijven.

Hoe lost Bauer dus de Jodenquestie op? Wat is de uitkomst? De formuleering van een vraag is haar oplossing. De kritiek van het Joden-vraagstuk is het antwoord op het Joden-vraagstuk. De samenvatting aldus is het volgende:

Wij moeten ons zelf emancipeeren, voor wij anderen emancipeeren kunnen.

De starste vorm der tegenstelling tusschen den Jood en den Christen is de godsdienstige tegenstelling. Hoe lost men een tegenstelling op? Daardoor: dat men die onmogelijk maakt. Hoe maakt men een godsdienstige tegenstelling onmogelijk? Daardoor: dat men den godsdienst opheft. Zoodra Jood en Christen hun wederzijdsche godsdiensten alleenlijk als verschillende ontwikkelingstrappen van den menschelijken geest, als verschillende slangenhuiden door de Geschiedenis afgelegd en den Mensch als de Slang erkennen, die in hen gehuld was, staan zij niet meer in een godsdienstigen, maar alleen nog in een kritische, wetenschappelijke, in een menschelijke verhouding. De Wetenschap is dan hun Eenheid. Tegenstellingen in de Wetenschap lossen zich echter in de Wetenschap zelf op.

Tegenover den duitschen Jood vooral staat het gebrek aan politieke bevrijding in het algemeen en de op den voorgrond tredende christelijkheid van den Staat. In den

zin, door Bauer bedoeld, heeft echter de Jodenquestie een algemeene beteekenis, onafhankelijk van in 't bijzonder duitsche verhoudingen. Zij is de vraag van de verhouding van den Godsdienst tot den Staat, van de tegenspraak der godsdienstige bevangenheid en der staatkundige bevrijding. De emancipatie van den Godsdienst wordt als voorwaarde gesteld, zoowel aan den Jood, die politiek vrij wil zijn als aan den Staat, die moet emancipeeren en zelf geëmancipeerd worden.

„Goed," zegt men, — „en de Jood zegt het zelf: de Jood moet ook niet als Jood, niet omdat hij Jood is, niet omdat hij een zoo voortreffelijk algemeen menschelijk beginsel van zedelijkheid heeft, geëmancipeerd worden, de Jood zal veeleer achter den staatsburger terugtreden en staatsburger zijn, desondanks dat hij Jood is en Jood blijven moet (wil): dat wil zeggen, hij is en blijft Jood, desondanks dat hij staatsburger is en in algemeen menschelijke verhoudingen leeft: zijn joodsch en beperkt wezen wint het altijd en ten slotte van zijn menschelijke en staatkundige verplichtingen. Het vooroordeel blijft desondanks, dat hij door algemeene grond stellingen overvleugeld is. Wanneer het echter blijft, dan overvleugelt het veeleer al het andere." — „Slechts sophistisch, in schijn zou de Jood in het staatsleven Jood kunnen blijven; de schijn alleen zou dus, als hij Jood wilde blijven, het wezenlijke zijn en zegevieren, d.w.z.: zijn leven in den Staat zou slechts schijn of een uitzondering voor een oogenblik tegen het wezen en den regel zijn." (De geschiktheid der hedendaagsche Joden en Christenen om vrij te worden. Eenentwintig vel p. 57).

Laat ons anderzijds hooren, hoe Bauer de taak van den Staat stelt:

„Frankrijk" — heet het — „heeft ons onlangs (Verhandelingen van de Kamer van Afgevaardigden van 26 December 1840) met betrekking tot het Joden-vraagstuk — gelijk voortdurend in alle andere politieke questies — den aanblik van een leven gegeven, dat vrij is, maar zijn vrijheid in de wet terugroept, dus voor een schijn verklaart en anderzijds zijn vrije wet door de daad weerlegt." (Jodenquestie p. 64).

„De algemeene vrijheid is in Frankrijk nog niet wet, de Jodenquestie ook nog niet opgelost, omdat de wettige vrij heid — dat alle burgers gelijk zijn — in het leven, dat door de godsdienstige voorrechten nog beheerscht en verdeeld is, beperkt wordt en deze onvrijheid van het leven op de wet terugwerkt en deze dwingt de onderscheiding van den op zich zelf vrijen burger in onderdrukten en onderdrukkers te bekrachtigen." p. 65.

Wanneer zou dus de Joden-questie voor Frankrijk opgelost zijn?

„De Jood bijvoorbeeld zou moeten opgehouden hebben Jood te zijn, wanneer hij zich door zijn Wet niet verhinderen laat, zijn plichten jegens den Staat en zijn medeburgers te vervullen, dus bijvoorbeeld op Sabbath naar de Kamer van Afgevaardigden gaat en aan de openbare zittingen deelneemt. Ieder godsdienstig beginsel in het algemeen, dus ook het monopolie van een bevoorrechte Kerk, zou opgeheven moeten wezen, en indien eenigen of meerderen of ook de overwegende meerderheid nog godsdienstige plichten geloofden te moeten vervullen, dan moest deze vervulling als louter privaatzaak hun zelf overgelaten zijn." p. 65. „Er is geen godsdienst meer, wanneer er geen bevoorrechte godsdienst meer is. Ontneemt aan den godsdienst zijn kracht van uitsluiting en zij bestaat niet meer." p. 66. „Zoo goed als de heer Martin du Nord in het voorstel het noemen van den Zondag in de wet na te laten, het aanbod voor de verklaring zag, dat het Christendom zou opgehouden hebben te bestaan, met het zelfde recht (en dit recht is volkomen gegrond), zou de verklaring, dat de sabbath-wet voor de Joden geen bindende kracht meer zou hebben, de proclamatie van de oplossing van het Jodendom zijn." p. 71.

Bauer verlangt dus eenerzijds, dat de Jood het Jodendom, in het algemeen de Mensch den Godsdienst zal opgeven om staatsburgerlijk bevrijd te worden. Anderzijds geldt voor hem op consequente wijze de politieke opheffing van den Godsdienst voor de absolute opheffing er van. De Staat, die het bestaan van den Godsdienst onderstelt, is nog geen

ware, geen werkelijke Staat. „Voorzeker geeft de godsdienstige voorstelling den Staat waarborgen. Maar welken Staat? Wat voor soort van Staat?" p. 97.

Bij dit punt wordt de eenzijdige opvatting van het Joden-vraagstuk duidelijk. Het was volstrekt niet voldoende te onderzoeken: Wie moet bevrijden? Wie moet bevrijd worden? De kritiek heeft een derde zaak te doen. Zij moet vragen: Om welke soort van emancipatie gaat het hier? Welke voorwaarden zijn in het wezen der verlangde emancipatie vervat? De kritiek der politieke emancipatie zelf was eerst de slot-kritiek der Joden-questie en haar ware oplossing in de „algemeene questie van den tijd."

Daar Bauer de vraag niet tot deze hoogte verheft, vervalt hij in tegenspraken. Hij stelt voorwaarden, die niet in het wezen der politieke bevrijding zelf gegrond zijn. Hij werpt vragen op, welke zijn opgaaf niet bevat en lost questies op, die zijn vraag onbeantwoordt laten. Wanneer Bauer van de tegenstanders der bevrijding van de Joden zegt: „Uw fout was slechts deze, dat zij den christelijken Staat als den eenig waren veronderstelden en niet aan dezelfde kritiek onderworpen, waarmee zij het Jodendom beschouwden" p. 3, dan vinden wij Bauers fout daarin, dat hij slechts den „christelijken Staat", niet „den Staat absoluut genomen" aan de kritiek onderwerpt, dat hij de verhouding der politieke bevrijding tot de menschelijke bevrijding niet onderzoekt en derhalve voorwaarden stelt, welke alleen uit een onkritische verwisseling der politieke bevrijding met de algemeen menschelijke verklaarbaar zijn. Wanneer Bauer den Joden vraagt: „Hebt gij van uw standpunt uit het recht de politieke emancipatie te begeeren?" dan vragen wij omgekeerd: „Heeft het standpunt der politieke emancipatie het recht van de Joden de opheffing van het Jodendom, van den Mensch in het algemeen de opheffing van den Godsdienst te verlangen?"

Het Joden-vraagstuk krijgt een anderen inhoud, alnaar den Staat, waarin de Jood zich bevindt. In Duitschland, waar geen politieke Staat, geen Staat als Staat bestaat, is de Joden-questie een zuiver theologische vraag. De Jood

bevindt zich in godsdienstige tegenstelling tot den Staat, die het Christendom als zijn grondslag belijdt. Deze Staat is godgeleerde *ex professo.*[1]) De kritiek is hier kritiek der godgeleerdheid, tweesnijdende kritiek: kritiek der christelijke, kritiek der joodsche godgeleerdheid. Maar zoo bewegen wij ons nog altijd in de theologie, hoezeer wij ons ook kritisch in haar bewegen willen.

In Frankrijk, in den grondwettelijken Staat, is de Jodenvraag de vraag der grondwettigheid, de vraag van de halfheid der politieke bevrijding. Omdat hier de schijn van een staats-godsdienst, zij het ook in een nietszeggende en zich zelf weersprekende formule, in de formule van een godsdienst der meerderheid behouden is, behoudt de verhouding der Joden tot den Staat den schijn van een godsdienstige, theologische tegenstelling.

Eerst in de noord-amerikaansche vrijstaten — althans in een deel van dezen — verliest de Joden-questie haar theologische beteekenis en wordt tot een werkelijk wereldlijke vraag. Slechts waar de politieke Staat in zijn volledige ontwikkeling bestaat, kan de verhouding van den Jood, van den godsdienstigen Mensch in het algemeen, tot den politieken Staat, dus de verhouding van den Godsdienst tot den Staat in zijn eigenaardigheid, in zijn zuiverheid aan den dag komen. De kritiek van deze verhouding houdt op theologische kritiek te zijn, zoodra de Staat eindigt zich op theologische wijze tegenover den Godsdienst te verhouden, zoodra hij zich als Staat, dat is politiek tegenover den Godsdienst verhoudt. De kritiek wordt dan de kritiek van den politieken Staat.

Op dit punt, waar de vraag ophoudt theologisch te zijn, houdt Bauer's kritiek op kritisch te zijn. *Il n'existe aux Etats-Unis ni religion de l'état, ni religion déclarée celle de la majorité, ni prééminence d'un culte sur un autre. L'état est étranger à tous les cultes* (Marie ou l'esclavage aux Etats-Unis etc.

---

[1]) Ex professo: open en bloot.

par G. de Beaumont, Paris 1835, p. 214).[1]) Ja, er zijn eenige noord-amerikaansche staten, waar *la constitution n'impose pas les croyances religieuses et la pratique d'un culte comme condition des privilèges politiques* (l.c. p. 225)[2]) Niettemin: *on ne croit pas aux Etats-Unis qu'un homme sans religion puisse être un honnête homme* l. c. p. 224)[3]) Toch is Noord-Amerika bij voorkeur het land der godsdienstigheid gelijk Beaumont, Tocqueville en de Engelschman Hamilton uit één mond verzekeren. De noord-amerikaansche Staten gelden ons intusschen slechts als voorbeeld. De vraag is: Hoe verhoudt zich volledige politieke emancipatie tot den godsdienst? Vinden wij zelfs in het land der volledige politieke emancipatie niet slechts het bestaan, maar het levensfrissche, het levenskrachtig bestaan van den godsdienst, dan is het bewijs geleverd, dat het bestaan van den Godsdienst de volmaking van den Staat niet weerspreekt. Daar echter het bestaan van den Godsdienst het bestaan van een gebrek is, kan de bron van dit gebrek nog slechts in het wezen van den Staat zelf gezocht worden. De Godsdienst geldt ons niet meer als de oorzaak, maar alleen nog als het verschijnsel der wereldlijke bekrompenheid. Wij verklaren dus de godsdienstige bevangenheid der vrije staatsburgers uit hun wereldlijke bevangenheid. Wij beweren niet, dat zij hun godsdienstige bevangenheid opgeven moeten om hun wereldlijke beperkingen op te heffen. Wij beweren, dat zij hun godsdienstige beperktheid opheffen, zoodra zij hun wereldlijke beperking opheffen. Wij veranderen niet de wereldlijke vragen in theologische. Wij veranderen de theologische vragen in wereldlijke. Nu de geschiedenis lang genoeg in bijgeloof opgelost geworden is, lossen wij het

---

[1]) Er bestaat in de Vereenigde Staten noch staats-godsdienst, noch godsdienst, verklaard als die der meerderheid, noch overwicht van een eeredienst op een andere. De Staat is aan alle eerediensten vreemd.

[2]) .... de grondwet geen godsdienstige geloofspunten oplegt en de uitoefening van een eeredienst als voorwaarde van politieke voorrechten.

[3]) .... men gelooft niet in de Vereenigde Staten, dat een mensch zonder godsdienst een fatsoenlijk man kan zijn.

bijgeloof in geschiedenis op. De vraag van de verhouding der politieke emancipatie tot den godsdienst wordt voor ons de vraag van de verhouding der politieke emancipatie tot de menschelijke emancipatie. Wij kritiseeren de godsdienstige zwakheid van den politieken Staat, doordat wij den politieken Staat, afgezien van de godsdienstige zwakheden, in zijn wereldlijke samenstelling kritiseeren. De tegenspraak van den Staat met een bepaalden Godsdienst, bijvoorbeeld met het Jodendom, vermenschelijken wij in de tegenspraak van den Staat met bepaalde wereldlijke elementen, den tegenspraak van den Staat met den Godsdienst in het algemeen in de tegenspraak van den Staat met zijn bestaansvoorwaarden in het algemeen. De politieke bevrijding van den Jood, van den Christen, van den godsdienstigen Mensch in het algemeen, is de bevrijding van den Staat van het Jodendom, van het Christendom, van den Godsdienst in het algemeen. In zijn vorm, op zijn eigenaardige wijze met zijn wezen overeenkomstig, als Staat bevrijdt zich de Staat van den Godsdienst, doordat hij zich van den Staatsgodsdienst bevrijdt, dat is: doordat de Staat als Staat geen godsdienst belijdt, doordat de Staat zich integendeel als Staat belijdt. De politieke bevrijding van den Godsdienst is niet de volstrekte, de onweerlegbare bevrijding van den Godsdienst, omdat de politieke bevrijding niet de volstrekte, de onweerlegbare wijze der menschelijke bevrijding is.

De grens der politieke bevrijding blijkt onmiddellijk daaruit, dat de Staat zich van een beperking bevrijden kan, zonder dat de Mensch werkelijk van haar vrij ware, dat de Staat een vrijstaat zijn kan, zonder dat de Mensch een vrij Mensch ware. Bauer zelf geeft dit stilzwijgend toe, wanneer hij de volgende voorwaarde voor de politieke bevrijding stelt: „Ieder godsdienstig voorrecht in het algemeen, dus ook het monopolie van een bevoorrechte Kerk, zou opgeheven moeten zijn en indien eenigen of meerderen of ook de overwegende meerderheid nog geloofden godsdienstige plichten te moeten vervullen, dan zou die vervulling aan hen als een loutere

privaatzaak overgelaten moeten worden." De Staat kan zich dus van den Godsdienst bevrijd hebben, zelfs wanneer de overwegende meerderheid nog godsdienstig is. En de overwegende meerderheid houdt daardoor niet op godsdienstig te zijn, doordat zij privatim (elk voor zich) godsdienstig is.

Maar de verhouding van den Staat tot den Godsdienst, in het bijzonder van den Vrijstaat, is toch slechts de verhouding der menschen, die den Staat vormen, tot den Godsdienst. Hieruit volgt, dat de Mensch door den middelaar van den Staat, — dat hij zich politiek van een hinderpaal bevrijdt, — dewijl hij zich in tegenspraak met zich zelf, dewijl hij zich op een abstracte en beperkte, op partieele wijze boven dit perk verheft. Hier volgt verder uit, dat de Mensch langs een omweg, door een middelaar, zij het dan ook door een noodzakelijken middelaar zich bevrijdt, doordat hij zich politiek bevrijdt. Hieruit volgt ten slotte, dat de Mensch, zelfs als hij door bemiddeling van den Staat zich tot atheïst proclameert, dat is: wanneer hij den Staat tot atheïst proclameert, nog altijd godsdienstig bevangen blijft, juist omdat hij zich slechts langs een omweg, omdat hij alleen door een middelaar zich zelf erkent. De Godsdienst is juist de erkenning van den Mensch langs een omweg, door een middelaar. De Staat is de middelaar tusschen den Mensch en de vrijheid van den Mensch. Gelijk Christus de middelaar is, waarmee de Mensch zijn geheele goddelijkheid, zijn geheele godsdienstige bevangenheid belaadt, zoo is de Staat de middelaar, op wien hij zijn geheele ongoddelijkheid, zijn geheele menschelijke onbevangenheid verlegt.

De politieke verheffing van den Mensch boven den Godsdienst deelt alle gebreken en alle voorrechten van de politieke verheffing in het algemeen. De Staat als Staat vernietigt bijvoorbeeld het privaat-bezit, de Mensch verklaart op politieke wijze het privaat-bezit voor opgeheven, zoodra hij den census voor actieve en passieve verkiesbaarheid opheft, gelijk dit in vele noord-amerikaansche Staten is geschied.

Hamilton verklaart dit feit van politiek standpunt zeer juist aldus: „De groote hoop heeft gezegevierd over de bezitters en den geldrijkdom." Is het privaateigendom niet ideëel opgeheven, wanneer de niet-bezittende tot wetgevers van den bezittende geworden is? De census is de laatste politieke vorm het privaateigendom te erkennen.

Toch is met de staatkundige vernietiging van het privaatbezit het privaatbezit niet slechts niet opgeheven, maar zelfs vooropgesteld. De Staat heft het onderscheid der geboorte, van den stand, der opvoeding, van het beroep op zijn wijze op, wanneer hij geboorte, stand, opvoeding, beroep voor onpolitieke verschillen verklaart, wanneer hij zonder aanzien van deze verschillen ieder lid des volks tot gelijkberechtigt deelnemer aan de volks-souvereiniteit uitroept, wanneer hij alle elementen van het werkelijke volksleven van het gezichtspunt van den Staat uit behandelt. Niettemin laat de Staat het privaat-eigendom, de opvoeding, het beroep op hun wijze, dat is als privaat-eigendom, als opvoeding, als beroep werken en hun bijzonder wezen geldend maken. Ver er vandaan deze feitelijke verschillen op te heffen bestaat hij veeleer slechts door hun vooropstelling, gevoelt hij zich als politieke Staat en maakt hij zijn algemeenheid alleen geldig in tegenstelling tot deze, zijn elementen. Hegel bepaalt de verhouding van den politieken Staat tot den Godsdienst derhalve zeer juist, wanneer hij zegt: „Opdat de Staat als de zich wetende zedelijke werkelijkheid des Geestes tot bestaan kome, is zijn onderscheiding van den vorm van het gezag en des geloofs noodwendig; deze onderscheiding blijkt slechts in zooverre als de kerkelijke zijde in zich zelf tot scheiding komt: slechts zoo boven de afzonderlijke Kerken heeft de Staat de algemeenheid van de gedachte, het beginsel van zijn vorm verkregen en brengt haar tot aanzijn." (Hegels Rechtsphilosophie; Tweede Uitg. p. 346). Terecht! Slechts zoo boven de bijzondere elementen grondvest zich de Staat als algemeenheid.

De volkomen politieke Staat is naar zijn aard het soortleven des Menschen in tegenstelling tot zijn stoffelijk leven.

Alle bestaansvoorwaarden van dit egoïstisch leven blijven buiten de staats-sfeer in de burgerlijke maatschappij bestaan maar als eigenschappen der burgerlijke maatschappij. Waar de politieke Staat zijn ware ontwikkeling bereikt heeft, leidt de Mensch niet slechts in gedachte, in het bewustzijn, maar in de werkelijkheid, in het leven een dubbel, een hemelsch en een aardsch leven, het leven in de politieke gemeenschap, waarin hij voor zich zelf als gemeenschapswezen geldt, en het leven in de burgerlijke maatschappij, waarin hij als privaat mensch werkzaam is, de andere menschen als middelen beschouwt, zich zelf tot middel vernedert en tot den speelbal van vreemde machten wordt. De politieke Staat verhoudt zich evenzoo geestelijk tot de burgerlijke Maatschappij als de hemel tot de aarde. Hij staat in dezelfde tegenstelling tot haar, hij o v e r w i n t haar op dezelfde wijze, als de godsdienst de bekrompenheid der leeken-wereld, dat is: doordat hij haar toch weer erkennen, herstellen, zich zelf van haar moet laten beheerschen. De Mensch in zijn meest onmiddellijke werkelijkheid, in de burgerlijke Maatschappij, is een wereldsch wezen. Hier, waar hij zich zelf en anderen als werkelijk individu geldt, is hij een onware verschijning. In den Staat daarentegen, waar de Mensch als soortwezen geldt, is hij het denkbeeldige lid van een ingebeelde souvereiniteit, is hij van zijn werkelijk, individueel leven beroofd en van een onwerkelijke algemeenheid vervuld.

Het conflict, in hetwelk zich de Mensch als belijder van een bijzonderen Godsdienst met zijn staatsburgerschap, met de andere menschen als leden der Gemeenschap bevindt, is terug te brengen tot de werkelijke scheiding tusschen den politieken Staat en de burgerlijke Maatschappij. Voor den Mensch als bourgeois is het „leven in den Staat slechts schijn of een tijdelijke uitzondering op het wezen en den regel." Zeker blijft de bourgeois gelijk de Jood, slechts sophistisch in het staatsleven, gelijk de citoyen slechts sophistisch Jood of bourgeois blijft; maar deze sophisterij is niet persoonlijk. Zij is de sophisterij van den politieken Staat zelf. Het verschil tusschen den godsdienstigen mensch en

den staatsburger is het verschil tusschen den koopman en den staatsburger, tusschen den daglooner en den staatsburger, tusschen den grondbezitter en den staatsburger, tusschen het levende individu en den staatsburger. De tegenspraak, waarin zich de godsdienstige Mensch met den politieken Mensch bevindt, is dezelfde tegenspraak, waarin zich de bourgeois met den citoyen, waarin zich het lid der burgerlijke Maatschappij met zijn politieke leeuwenhuid bevindt.

Deze wereldlijke tegenstrijdigheid, waartoe de Joden-vraag ten slotte teruggebracht kan worden, de verhouding van den politieken Staat tot zijn bestaansvoorwaarden — het mogen dan stoffelijke elementen zijn gelijk het privaatbezit enz. of geestelijke als opvoeding, godsdienst — de tegenstrijdigheid tusschen het algemeen en het persoonlijk belang, de splitsing tusschen den politieken Staat en de burgerlijke Maatschappij, deze wereldlijke tegenstellingen laat Bauer bestaan, terwijl hij tegen hun godsdienstige uitdrukking polemiek voert. „Juist hun grondslag, de behoefte, welke aan de burgerlijke Maatschappij haar bestaan verzekert en hare noodzakelijkheid waarborgt, stelt haar bestaan aan voortdurende gevaren bloot, onderhoudt in haar een onzeker element en brengt die steeds wisselende vermenging van armoede en rijkdom, nood en voorspoed, in het algemeen de wisseling voort." p. 8.

Men vergelijke de geheele paragraaf: „De burgerlijke Maatschappij" p. 8—9, die naar de grondtrekken der Hegeliaansche rechtsphilosophie ontworpen is. De burgerlijke Maatschappij in haar tegenstelling tot den politieken staat wordt als noodzakelijkheid erkend, omdat de politieke Staat als noodzakelijk erkend wordt.

De politieke bevrijding is zeker een groote schrede voorwaarts, zij is wel niet de laatste vorm der menschelijke bevrijding in het algemeen, maar zij is de laatste vorm der menschelijke bevrijding binnen de grenzen der tot heden bestaande wereld-orde. Het spreekt van zelf: wij spreken hier van werkelijke, van practische emancipatie.

De Mensch emancipeert zich politiek van den godsdienst,

doordat hij dien uit het openbare recht tot het privaatrecht verbant. Hij is niet meer de geest van den Staat, waarin de Mensch — zij het ook op beperkte wijze, in bijzonderen vorm en in een bijzondere sfeer — zich als soortwezen verhoudt, in gemeenschap met andere menschen, hij is tot den geest der burgerlijke Maatschappij geworden, tot de sfeer der zelfzucht, van *bellum omnium contra omnes.*[1]) Hij is niet meer het wezen der Gemeenschap, maar het wezen van het onderscheid. Hij is geworden tot de uitdrukking der scheiding van den Mensch van zijn Gemeenschap, van hem zelf en van de andere menschen — wat hij oorspronkelijk was. Hij is alleen nog de afgetrokken belijdenis der persoonlijke verkeerdheid, van den privaatgril, van de willekeur.

De oneindige splitsing van den Godsdienst in Noord-Amerika bijvoorbeeld geeft hem reeds uiterlijk den vorm van een zuiver persoonlijke aangelegenheid. Hij is onder het aantal der privé-belangen neergestooten en uit de Gemeenschap als Gemeenschap verbannen. Maar men bedriege zich niet over de grens der politieke emancipatie.

De splitsing van den Mensch in den publieken en den bijzonderen Mensch, de verplaatsing van den Godsdienst uit den Staat in de burgerlijke Maatschappij, zij is niet een trede, zij is de voltooing der politieke emancipatie, die dus de werkelijke godsdienstigheid van den Mensch even zoo weinig opheft als op te heffen streeft.

De splitsing van den Mensch in den Jood en in den staatsburger, in den Protestant en in den staatsburger, in den godsdienstigen Mensch en in den staatsburger, deze splitsing is geen leugen tegen het staatsburgerschap, zij is bevrijding zelf, zij is de politieke manier zich van den Godsdienst te bevrijden. Zeker: in tijden, waarin de politieke Staat als politieke Staat met geweld uit de burgerlijke Maatschappij wordt geboren, waarin de menschelijke zelfbevrijding in den vorm der politieke zelfbevrijding er naar streeft zich te voltrekken, kan en moet de Staat tot de

---

[1]) Oorlog van allen tegen allen.

opheffing van den Godsdienst, tot de vernietiging van den Godsdienst voortgaan, maar slechts zóó, als hij tot de opheffing van het privaat-eigendom, tot het hoogste punt, tot de onteigening, tot de belasting naar het inkomen, gelijk hij tot de opheffing van het leven, tot de guillotine, voortgaat. In de oogenblikken van zijn bijzonder zelfgevoel zoekt het politieke leven zijn bestaansvoorwaarde: de burgerlijke Maatschappij en haar bestanddeelen te verpletteren en zich als het werkelijke soortleven, een in zich zelf, van den Mensch te grondvesten. Het kan dit intusschen alleen door gewelddadige tegenspraak tusschen zijn eigen levensvoorwaarden, slechts doordat het de revolutie voor blijvend verklaart en het politieke drama eindigt derhalve evenzoo noodzakelijk met de herstelling van den godsdienst, van het privaat-bezit, van alle elementen der burgerlijke Maatschappij, gelijk de oorlog met den vrede eindigt.

Ja, niet de zoogenaamde christelijke Staat, die het Christendom als zijn grondslag, als staatsgodsdienst belijdt en zich dus uitsluitend tegenover andere godsdiensten verhoudt, is de volkomen christelijke Staat, maar integendeel de atheïstische Staat, de democratische Staat, de Staat, die den Godsdienst naar de overige elementen der burgerlijke Maatschappij verwijst. Het is de Staat, die nog theoloog is, die nog de geloofsbelijdenis van het Christendom op officieele wijze aflegt, die zich nog niet als Staat te proclameeren vraagt; hem is het nog niet gelukt in wereldlijken, menschelijken vorm, in zijn werkelijkheid als Staat den menschelijken grondslag uit te drukken, welks overdreven uitdrukking het Christendom is. De zoogenaamde christelijke Staat is eenvoudig slechts de niet-staat, omdat niet het Christendom als godsdienst maar alleen de menschelijke achtergrond van den christelijken Godsdienst in werkelijk menschelijke scheppingen toe te passen is.

De zoogenaamde christelijke Staat is de christelijke ontkenning van den Staat maar geenszins de staatkundige verwerkelijking van het Christendom. De Staat, die het Christendom nog in den vorm van den Godsdienst belijdt, belijdt

het nog niet in den vorm van den Staat, want hij verhoudt zich nog godsdienstig tegenover den Godsdienst, dat is: hij is niet de werkelijke toepassing van den menschelijken grond van den Godsdienst, omdat hij nog de onwerkelijkheid, de fantastische gedaante van deze menschelijke kern eischen stelt. De zoogenaamde christelijke Staat is de onvolkomen Staat en de christelijke Godsdienst geldt hem als volmaking en als heiliging van zijn onvolkomenheid. De Godsdienst wordt hem dus noodzakelijk tot het middel en hij is de Staat der huichelarij. Het is een groot onderscheid, of de volledige Staat wegens het gebrek, dat in het algemeene wezen van den Staat ligt, den Godsdienst onder zijne bestaansvoorwaarden telt, of dat de onvolledige Staat wegens het gebrek, dat in zijn bijzonder bestaan ligt als gebrekkige Staat, den Godsdienst voor zijn grondslag verklaart. In het laatste geval wordt de Godsdienst tot onvolkomen staatkunde. In het eerste geval blijkt de onvolkomenheid zelfs der volkomen staatkunde in den Godsdienst. De zoogenaamde christelijke Staat heeft den christelijken Godsdienst noodig om zich als Staat volledig te maken. De democratische Staat, de werkelijke Staat heeft den Godsdienst voor zijn politieke volkomenheid niet noodig. Hij kan veeleer van den Godsdienst zich aftrekken, omdat in hem de menschelijke grondslag van den Godsdienst op wereldlijke wijze toegepast is. De zoogenaamde christelijke Staat verhoudt zich daarentegen politiek tegenover den Godsdienst en godsdienstig tegenover de politiek. Wanneer hij de staatsvormen tot schijn verlaagt, verlaagt hij even zoozeer den Godsdienst tot schijn. Om deze tegenstelling te verduidelijken beschouwen wij Bauer's samenstelling van den christelijken Staat, een samenstelling, welke uit de beschouwing van den christelijk-germaanschen Staat is voortgekomen.

„Men heeft onlangs" — zegt Bauer — „om de onmogelijkheid of het niet-bestaan van een christelijken Staat te bewijzen dikwijls op die uitspraken in het Evangelium gewezen, die de Staat niet slechts niet nakomt, maar ook niet eens navolgen kan, als hij zich niet geheel oplossen wil."

„Zoo gauw echter is de zaak niet klaar. Wat verlangen dan die evangelische uitspraken? De bovennatuurlijke zelfverloochening, de onderwerping aan het gezag der openbaring, de afwending van den staat, de opheffing der wereldlijke verhoudingen. Dit alles nu verlangt de christelijke Staat en brengt het tot stand. Hij heeft zich den geest des Evangeliums eigen gemaakt en als hij die niet in dezelfde letters weergeeft, waarmee het Evangelium dien uitdrukt, komt het slechts daardoor, omdat hij dezen geest in staatsvormen, dat is: in vormen uitdrukt, die wel aan het staatswezen in deze wereld ontnomen zijn, maar in de godsdienstige wedergeboorte, die zij ondergaan moeten, tot schijn worden verlaagd. Het is de afwending van den Staat, die zich tot zijn verwezenlijking van de staatsvormen bedient." p. 55.

Bauer ontwikkelt nu verder, hoe het volk van den christelijken Staat slechts een niet-volk is, geen eigen wil meer heeft, zijn waar bestaan echter in het hoofd bezit, waaraan het onderdanig is, wat het echter oorspronkelijk en volgens zijn natuur vreemd is, dat wil zeggen: van God gegeven en zonder zijn eigen toedoen hiertoe gekomen is, hoe de wetten van dit volk niet zijn werk maar positieve openbaringen zijn, hoe zijn opperhoofd bevoorrechte middelaars met het eigenlijke volk, met de massa noodig heeft, hoe deze massa zelf in een menigte bijzondere kringen vervalt, welke het toeval vormt en bepaalt, die zich door hun belangen, bijzondere hartstochten en vooroordeelen onderscheiden en als voorrecht het verlof krijgen zich van elkaar wederkeerig af te sluiten, enz. p. 56.

Maar Bauer zegt zelf: „De politiek, wanneer zij niets dan godsdienst zijn moet, mag geen politiek zijn, zoo min als het reinigen van kook-potten, wanneer het als godsdienstaangelegenheid gelden moet, als een huishoudzaak beschouwd mag worden" p. 108. In den christelijk-germaanschen Staat is de Godsdienst echter een „huishoudzaak", gelijk de „huishoudzaak" godsdienst is. In den christelijk-germaanschen Staat is die heerschappij van den Godsdienst de Godsdienst der heerschappij.

De scheiding van den „geest des Evangeliums" van den „letter des Evangeliums" is een ongodsdienstige daad. De Staat, die het Evangelium in de letters der staatkunde laat spreken, in andere letters dan in de letters van den Heiligen Geest, begaat een heiligschennis, zoo niet voor menschelijke oogen dan toch voor zijn eigen godsdienstige oogen. Tegenover de Staat, die het Christendom als zijn hoogste norm, die den Bijbel als zijn Charte[1]) belijdt, moet men de woorden der Heilige Schrift stellen, want de Schrift is heilig tot op het woord. Deze Staat zoowel als het menschen-uitvaagsel, waarop hij zich grondvest, geraakt in een droevigen tegenspraak, onoverwinnelijk van het standpunt van het godsdienstig bewustzijn, wanneer men hem naar die uitspraken van het Evangelium wijst, die hij „niet slechts niet nakomt, maar ook niet eens volgen kan, wanneer hij zich niet als Staat geheel oplossen wil." En waarom wil hij zich niet geheel oplossen? Hij kan daarop noch zich zelf, noch anderen antwoorden. Voor zijn eigen bewustzijn is de officieele christelijke Staat een moeten, welks verwezenlijking onbereikbaar is, die de werkelijkheid van zijn bestaan alleen door leugens voor zich zelf vast te stellen weet en zich zelf daardoor steeds een voorwerp van twijfel, een onbetrouwbaar, raadselachtig voorwerp blijft. De kritiek is aldus in het volste recht, wanneer zij den Staat, die op den Bijbel steunt, voor afdwaling van het bewustzijn plaatst, waar hij zelf niet meer weet of hij een inbeelding of een stuk werkelijkheid is, waar de goddeloosheid van zijn wereldlijke doeleinden, dien de Godsdienst tot dekmantel dient, met de eerlijkheid van zijn godsdienstig bewustzijn, waaraan de Godsdienst als doel der wereld verschijnt, in onoplosbaren strijd geraakt. Deze Staat kan zich slechts uit zijn innerlijke kwaal verlossen, wanneer hij tot beulsknecht der katholieke Kerk wordt. Haar tegenover, welke de wereldlijke macht voor haar dienend lichaam verklaart, is de Staat machteloos, machteloos de wereldlijke macht, welke beweert de heerschappij van den godsdienstigen geest te zijn.

[1]) Charte: oorkonde, die een soort middeneeuwsche Grondwet inhoudt.

In den zoogenaamden christelijken Staat geldt wel de vervreemding, maar niet de Mensch. De eenige Mensch, die geldt, de koning, is een van de andere menschen soortelijk verschillend, daarbij zelf nog godsdienstig, met den hemel, met God direct samenhangend wezen. De betrekkingen, die hier heerschen, zijn nog geloovige betrekkingen. De godsdienstige geest is aldus nog niet werkelijk verwereldlijkt.

Maar de godsdienstige geest kan ook niet werkelijk verwereldlijkt worden, want wat is hij zelf anders dan de onwereldlijke vorm van een ontwikkelings-trap der Menschheid? De godsdienstige geest kan slechts verwereldlijkt worden, in zooverre als de ontwikkelingstrap van den menschelijken geest, welks godsdienstige uitdrukking hij is, in zijn wereldlijken vorm naar buiten treedt en zich tot grondslag maakt. Dit geschiedt in den democratischen Staat. Niet het Christendom maar de menschelijke grond van het Christendom is de grond van dezen Staat. De Godsdienst blijft het ideale, onwereldlijke bewustzijn van zijn leden, omdat hij de ideale vorm van den menschelijken ontwikkelings-trap is, die in hem doorgevoerd wordt.

Godsdienstig zijn de leden van den politieken Staat door de tweeslachtigheid van het individueele en het soort-leven, tusschen het leven der burgerlijke Maatschappij en het politieke leven, godsdienstig, doordat de Mensch zich tot zijn staatsleven, bovenaardsch jegens zijn werkelijke persoon, als tot zijn waar leven verhoudt, godsdienstig in zoover de geest der burgerlijke Maatschappij de uitdrukking der scheiding en der verwijdering des Menschen van den Mensch is. Christelijk is de politieke democratie, doordat in haar de Mensch, niet slechts één Mensch, maar ieder Mensch als souverein, als hoogste wezen geldt, maar de Mensch in zijn onbeschaafde, onmaatschappelijke verschijning, de Mensch in zijn toevallig bestaan, de Mensch, zooals hij gaat en staat, de Mensch, zooals hij door de geheele organisatie van onze Maatschappij verdorven is, zich zelf verloren, verkocht heeft, onder de heerschappij van onmenschelijke verhoudingen en elementen gegeven is,

in één woord: de Mensch, die nog geen wezenlijk soortwezen is. Het phantasie-beeld, de droom, het postulaat[1]) van het Christendom, de souvereiniteit van den Mensch, maar als een vreemd, van den werkelijken Mensch onderscheiden wezen, is in de democratie tastbare werkelijkheid, heden, wereldlijk beginsel.

Het godsdienstig en godgeleerd bewustzijn zelfs geldt voor zich zelf in de volledige democratie voor des te godsdienstiger, des te theologischer, naarmate het schijnbaar zonder politieke beteekenis, zonder aardsche doeleinden, aangelegenheid van het wereldschuwe gemoed, uitdrukking van de verstandelijke bekrompenheid, product der willekeur en der phantasie, naarmate het een werkelijk leven boven de wereld is. Het Christendom verkrijgt hier de practische uitdrukking van zijn algemeen-godsdienstige beteekenis, doordat de meest verschillende soort van wereldbeschouwing in den vorm van het Christendom zich naast elkaar groepeert, nog meer daardoor, dat het van anderen niet eens de eisch van het Christendom, maar slechts van den Godsdienst in het algemeen, van den een of anderen Godsdienst stelt (Verg. het aangehaald geschrift van Beaumont). Het godsdienstig bewustzijn zwelgt in den rijkdom van de godsdienstige tegenstelling en van de godsdienstige menigvuldigheid.

Wij hebben aldus aangetoond: De politieke bevrijding van den Godsdienst laat den Godsdienst bestaan, zij het ook geen bevoorrechte godsdienst. De tegenspraak, waarin zich de aanhanger van een bijzonderen godsdienst met zijn staatsburgerschap bevindt, is slechts een deel van de algemeene wereldlijke tegenspraak tusschen den politieken Staat en de burgerlijke Maatschappij. De voleinding van den christelijken Staat is de Staat, die zich zelf als Staat belijdt en zich van den Godsdienst van zijn leden los maakt in den geest. De bevrijding van den Staat van den Godsdienst

---

[1]) Postulaat is een stelling op wetenschappelijk gebied, die men moet aannemen, terwijl men toegeeft, die niet te kunnen bewijzen of de rechtstreeksche kenbaarheid uit de ervaring er van te kunnen aantoonen.

is niet de bevrijding van den werkelijken Mensch van den Godsdienst.

Wij zeggen dus niet met Bauer tot den Jood: Gij kunt niet politiek bevrijd worden zonder u tot in den grond van het Jodendom te bevrijden. Wij zeggen hun veeleer: Daar gij politiek vrij worden kunt, zonder u volledig en zonder tegenspraak van het Jodendom los te maken, daarom is de politieke bevrijding zelf niet de menschelijke bevrijding. Wanneer gij, Joden, politiek bevrijd wilt worden, zonder u zelf menschelijk te bevrijden, dan ligt de halfheid en de tegenspraak niet in u; zij ligt in het wezen en het grondbegrip der politieke bevrijding. Wanneer gij in dit grondbegrip bevangen zijt, dan deelt gij een algemeene bevangenheid. Gelijk de Staat evangeliseert, wanneer hij, ofschoon Staat, zich christelijk tegenover de Joden verhoudt, zoo politiseert de Jood, wanneer hij, ofschoon Jood, staatsburger-rechten verlangt.

Maar wanneer de Mensch, ofschoon Jood, politiek bevrijd worden, staatsburger-rechten ontvangen kan, kan hij de zoogenaamde menschen-rechten eischen en ontvangen? Bauer loochent het. „De vraag is, of de Jood als zoodanig, dat is: de Jood, die zelf bekent, dat hij door zijn waar wezen gedwongen is in eeuwige afzondering van anderen te leven, geschikt is de algemeene menschenrechten te ontvangen en aan anderen toe te staan."

„De gedachte der rechten van den Mensch is voor de christelijke wereld eerst in de vorige eeuw ontdekt geworden. Zij is den Mensch niet aangeboren, zij wordt veeleer slechts veroverd in strijd tegen de historische overleveringen, waarin de Mensch tot heden werd opgevoed. Derhalve zijn de menschenrechten niet een geschenk der Natuur, geen geschenk mede gekregen van de Geschiedenis tot op heden, maar de prijs van den kamp tegen het toeval der geboorte en tegen de voorrechten, welke de Geschiedenis van geslacht tot geslacht tot heden liet overerven. Zij zijn de voortbrengselen van de beschaving en slechts hij kan ze bezitten, die ze zich verworven heeft en verdiend."

„Kan de Jood ze nu werkelijk in bezit nemen? Zoo lang hij Jood is, moet over het menschelijk wezen, dat hem als Mensch met menschen behoorde te verbinden, het bekrompen wezen, dat hem tot Jood maakt, zegevieren en hem van den niet-jood afzonderen. Hij verklaart door deze afzondering, dat het bijzonder wezen, dat hem tot Jood maakt, zijn waar hoogste wezen is, waarvoor het wezen van den Mensch achterwaarts moet treden."

„Op dezelfde wijze kan de Christen als Christen geen menschen-rechten toestaan," p. 19, 20. De Mensch moet volgens Bauer het „geloofs-voorrecht" opofferen om de algemeene menschenrechten te kunnen ontvangen. Beschouwen wij een oogenblik de zoogenaamde Rechten van den Mensch en wel de menschenrechten in hun oorspronkelijke gedaante, in de gedaante, die zij bij hun ontdekkers, de Noord-Amerikanen en de Franschen bezitten! Ten deele zijn deze menschenrechten politieke rechten, rechten, die slechts in de gemeenschap met anderen uitgeoefend worden. Het deelnemen aan de Gemeenschap en wel aan de politieke Gemeenschap, aan het staatswezen vormt hun inhoud. Zij vallen onder het grondbegrip der politieke vrijheid, onder het grondbegrip der staatsburgerrechten, welke geenszins, gelijk wij gezien hebben, de stellige opheffing zonder tegenspraak in zichzelf, aldus nagenoeg ook van het Jodendom, bij voorbaat bedingen. Dan blijft het andere deel der Rechten van den Mensch te beschouwen, de „*droits de l'homme*" [1]) in zoover zij onderscheiden zijn van de „*droits du citoyen*". [2])

In hun rij bevindt zich de gewetensvrijheid het recht een eeredienst naar vrije keus uit te oefenen. Het voorrecht van het geloof wordt uitdrukkelijk erkend, hetzij als een recht van den Mensch, of als doorvoering van een recht van den Mensch, der vrijheid.

Declaration des droits de l'homme et du citoyen, 1791, art. 10: Nul ne doit être inquiété pour ses opinions même

---

[1]) Rechten van den Mensch.

[2]) Rechten van den Burger.

religieuses. [1]) In den *titre I* [2]) van de Grondwet van 1791 wordt als Recht van den Mensch gewaarborgd: *La liberté à tout homme d'exercer le culte religieux auquel il est attaché.* [3])

Déclaration des droits de l'homme etc. 1793 telt onder de Rechten van den Mensch, art. 7: *Le libre exercice des cultes* [4]) Ja, in betrekking op het recht zijn gedachten en meeningen openbaar te maken, te vergaderen, zijn eeredienst uit te oefenen, heet het zelfs: *La nécessité d'énoncer ces droits suppose ou la présence ou le souvenir récent du despotisme* [5]). Men vergelijke de Grondw. van 1795, *titre XII*, art. 354. *Constitution de Pensylvanie, art. 9, § 3: Tous les hommes ont reçu de la nature le droit imprescriptible d'adorer le Tout-Puissant selon les inspirations de leur conscience, et nul ne peut légalement être contraint de suivre, instituer ou soutenir contre son gré aucun culte ou ministère religieux. Nulle autorité humaine ne peut, dans aucun cas, intervenir dans les questions de conscience et contrôler les pouvoirs de l'âme.* [6])

Constitution de New-Hampshire, art. 5 et 6: Au nombre des droits naturels, quelques-uns sont inaliénables de leur nature, parce que rien n'en peut être l'équivalent. [7]) *De ce nombre*

---

[1]) Verklaring van de Rechten van den Mensch en van den Burger, 1791, art. 10. Niemand mag om zijn meeningen, ook zelfs godsdienstige, gehinderd worden.

[2]) Titel.

[3]) De vrijheid van elken Mensch de godsdienstige eeredienst uit te oefenen, waaraan hij gehecht is.

[4]) De vrije uitoefening der eerediensten.

[5]) De noodzakelijkheid die rechten af te kondigen, onderstelt of de tegenwoordigheid of de herinnering sinds kort van het despotisme.

[6]) Grondwet van Pensylvanië, art. 9, § 3: Alle menschen hebben van de Natuur het recht gekregen den Almachtige te aanbidden naar de inspraken van hun geweten en niemand kan wettig gedwongen worden te volgen, in te stellen of te onderhouden tegen zijn zin eenige eeredienst of godsdienstig ambt, en geen menschelijk gezag kan in eenig geval tusschen beide komen in gewetensvragen en de machten der ziel onder toezicht stellen.

[7]) Grondwet van New-Hampshire, art. 5 en 6: Bij het aantal natuurlijke rechten zijn er eenigen onvervreemdbaar uit hun aard, omdat er niets tegenover gelijk gesteld kan worden in waarde.

sont les droits de conscience. (Beaumont l. c., p. 213, 214.) [1])

De onvereenigbaarheid van den Godsdienst met de menschenrechten ligt zoo weinig in het begrip der menschenrechten, dat het recht godsdienstig te zijn, op vrijwillige wijze godsdienstig te zijn, den eeredienst van zijn bijzonderen Godsdienst uit te oefenen integendeel uitdrukkelijk onder de menschenrechten geteld wordt. Het voorrecht van het Geloof is een algemeen menschenrecht.

De *droits de l'homme*, de rechten van den Mensch worden als zoodanig onderscheiden van de *droits du citoyen*, van de staatsburgerrechten. Wie is de van den *citoyen* onderscheiden *homme?* Niemand anders dan het medelid der burgerlijke Maatschappij. Waarom wordt het medelid der burgerlijke Maatschappij „Mensch", Mensch zonder meer, waarom worden zijn rechten menschenrechten genoemd? Waaruit verklaren wij dit feit? Uit de verhouding van den politieken Staat tot de burgerlijke Maatschappij, uit het wezen der politieke bevrijding.

Voor alles stellen wij het feit vast, dat de zoogenaamde menschenrechten, de *droits de l'homme* ter onderscheiding van de *droits du citoyen* niets anders zijn dan de rechten van het medelid der burgerlijke Maatschappij, dat is: van den zelfzuchtigen Mensch, van den van de menschen en de gemeenschap gescheiden Mensch. De radicaalste Grondwet, de Grondwet van 1793, mag spreken:

Déclar. des droits de l'homme et du citoyen. Art. 2. Ces droits etc. (les droits naturels et imprescriptibles) sont: l'égalité, la liberté, la sûreté, la propriété. [2])

Waarin bestaat de *liberté? Art. 6. La liberte est le pouvoir qui appartient à l'homme de faire tout ce qui ne nuit pas aux droits d'autrui,* [3]) of naar de verklaring der Rechten van

---

[1]) Tot dit aantal behooren de rechten van het geweten.

[2]) Art. 2. Die rechten enz. (de natuurlijke en onvervreemdbare rechten) zijn: de gelijkheid, de vrijheid, de veiligheid, het eigendom.

[3]) Art. 6. De vrijheid is de macht, die aan den Mensch behoort alles te doen, wat niet de rechten van anderen benadeelt.

den Mensch van 1791: *La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à d'autrui.* [1]).

De vrijheid is dus het recht alles te doen en te beoefenen, wat geen ander schaadt. De grens, binnen welke ieder zich voor den ander onschadelijk bewegen kan, is door de wet bepaald, gelijk de grens van twee velden door de heiningpaal afgeperkt is. Er is hier sprake van de vrijheid van den Mensch als afgezonderde, in zich zelf terug getrokken, enkelvoudig, geestelijk wezen. Waarom is de Jood volgens Bauer ongeschikt de menschenrechten te ontvangen? „Zoo lang hij Jood is, moet over het menschelijk wezen, wat hem als Mensch met de menschen zou behooren te verbinden, het bekrompen wezen, dat hem tot Jood maakt, zegevieren en hem van de niet-joden afzonderen." Maar het menschenrecht der vrijheid is niet gegrond op de verbinding van den Mensch met den Mensch, maar veeleer op de afzondering des Menschen van den Mensch. Het is het recht van deze afzondering, het recht van het beperkte, tot zich zelf beperkte individu.

De practische toepassing van het menschenrecht der vrijheid is het menschenrecht van het privaat-bezit. Waarin bestaat het menschenrecht van het privaat-bezit?

Art. 16. (Const. de 1793): Le droit de propriété est celui qui appartient à tout citoyen de jouir et de disposer à son gré de ses biens, de ses revenus, du fruit de son travail et de son industrie. [2])

Het menschenrecht van het privaat-eigendom is dus het recht, naar willekeur (*à son gré*), zonder betrekking tot andere menschen, onafhankelijk van de Maatschappij, van zijn vermogen te genieten en er over te beschikken, het recht van eigen gebruik. Die persoonlijke vrijheid, gelijk de practische toepassing er van, vormen den grondslag van de burgerlijke Maatschappij. Zij laat ieder Mensch in den anderen Mensch

---

[1]) De vrijheid bestaat daarin, alles te kunnen doen, wat anderen niet benadeelt.

[2]) Art. 16. (Grondw. van 1793): Het recht van eigendom is dat, wat elk burger behoort naar zijn wil te genieten van en te beschikken over zijn goederen, zijn inkomsten, de vrucht van zijn arbeid en zijn vlijt.

niet de verwezenlijking maar veeleer de beperking van zijn vrijheid vinden. Zij proclameert voor alles echter het menschenrecht: *de jouir et de disposer à son gré de ses biens, de ses revenus, du fruit de son travail et de son industrie.*

Nu blijven nog de andere menschenrechten, de *égalité* en de *sûreté.*

De *égalité* hier in haar niet-politieke beteekenis is niets dan de gelijkheid der boven beschreven *liberté*, namelijk: dat ieder mensch gelijkelijk als zulk een op zich zelf rustende monade (enkelvoudig, geestelijk wezen) beschouwd wordt. De Grondwet van 1795 bepaalt het begrip van deze gelijkheid, naar haar beteekenis, aldus: *Art. 5. (Const. de 1795): l'Egalité consiste en ce que la loi est la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse* [1]). En de *sûreté? Art. 8. (Const. de 1793): La sûreté consiste dans la protection accordée par la société à chacun de ses membres pour la conservation de sa personne, de ses droits et de ses propriétés.* [2])

De veiligheid is het hoogste, sociale begrip der burgerlijke Maatschappij, het begrip der politie, dat de heele Maatschappij slechts bestaat om elk van zijn leden het behoud van zijn persoon, van zijn rechten en van zijn eigendom te waarborgen. Hegel noemt in dezen zin de burgerlijke Maatschappij: den nood- en verstands-staat."

Door het begrip der veiligheid verheft zich de burgerlijke Maatschappij niet boven haar zelfzucht. De veiligheid is integendeel de beveiliging van haar zelfzucht.

Geen der zoogenaamde menschenrechten gaat dus boven den zelfzuchtigen Mensch uit, boven den Mensch, gelijk hij medelid der burgerlijke Samenleving, namelijk op zich zelf staand, in zijn eigen belang en zijn persoonlijke willekeur teruggetrokken en van de Gemeenschap afgezonderd individu is. Verre er van, dat de Mensch in hen als soortwezen werd

---

[1]) Art. 5. (Grondw. van 1795): De gelijkheid bestaat hierin, dat de wet dezelfde is voor allen, hetzij zij beschermt, hetzij zij straft.

[2]) Art. 8. (Grondw. van 1793): De zekerheid bestaat in de bescherming toegestaan door de Maatschappij aan elk van haar leden voor het behoud van zijn persoon, zijn rechten en zijn eigendommen.

opgevat, verschijnt veeleer het soortleven zelf, de Maatschappij, als een voor de individuen uiterlijk kader, als beperking van zijn oorspronkelijke zelfstandigheid.

De eenige band, die ze te samen houdt, is de natuurlijke noodzakelijkheid, de behoefte en het eigenbelang, het behoud van hun eigendom en van hun zelfzuchtige persoon.

Het is al raadselachtig, dat een volk, dat juist begint zich te bevrijden, alle slagboomen tusschen verschillende volksdeelen neer te rukken, een politieke Gemeenschap te grondvesten, dat zulk een volk de berechtiging van den egoïstischen, van den medemensch en de Gemeenschap afgezonderden Mensch plechtig uitroept (decl. de 1791), ja deze proclamatie in een oogenblik herhaalt, waar de heldhaftigste opoffering alleen de Natie redden kan en derhalve verlangd wordt, op een oogenblik, waar de opoffering van alle belangen der burgerlijke Maatschappij tot de orde van den dag wordt verheven en de zelfzucht als een misdaad gestraft worden moet. (Decl. des droits de l'homme etc. de 1793). Nog raadselachtiger wordt dit feit, wanneer wij zien, dat het staatsburgerschap, de politieke gemeenschap door de politieke bevrijders zelfs tot louter middel voor het behoud van de zoogenaamde Rechten van den Mensch wordt verlaagd, dat dus de *citoyen* tot dienaar van den zelfzuchtigen *homme* verklaard wordt, de sfeer, waarin de Mensch zich als gemeenschapswezen verhoudt onder de sfeer, in welke hij als deelwezen zich verhoudt, gedegradeerd, eindelijk niet de Mensch als *citoyen*, maar de Mensch als *bourgeois* als de eigenlijke en ware Mensch beschouwd wordt.

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme. (*Decl. etc. de* 1793 *art.* 1.)[1]) Aldus zelfs in de oogenblikken van zijn geestdrift, frisch van jonkheid en door den drang der omstandigheden op de spits gedreven, verklaart zich het politieke leven alleen voor een middel, welks doel het leven der burgerlijke

---

[1]) Het doel van elke politieke vereeniging is het behoud der natuurlijke en onvervreemdbare Rechten van den Mensch. (Verkl. enz. van 1793 art. 1.)

maatschappij is. Wel staat zijn revolutionaire practijk in treffende tegenspraak met zijn theorie. Terwijl bijvoorbeeld de zekerheid tot een menschenrecht wordt verklaard, wordt de schennis van het brievengeheim openlijk tot de dagorde verheven. Terwijl de *liberté indéfinie de la presse* (Const. de 1793 art. 122)[2]) als gevolgtrekking van het menschenrecht der individueele vrijheid gewaarborgd wordt, wordt de persvrijheid totaal vernietigd, want *la liberté de la presse ne doit pas être permise, lorsqu'elle compromet la liberté publique.*[3]) (Robespierre jeune, hist. parlem. de la Rev. franç. par Buchez et Roux. T. 28 p. 135); dat beteekent dus: het menschenrecht der vrijheid houdt op een recht te zijn, zoodra het met het politieke leven in strijd komt, terwijl volgens de theorie het politieke leven slechts de waarborg der menschenrechten, der rechten van den individueelen Mensch is, dus opgegeven moet worden, zoodra het zijn doel: deze menschenrechten weerspreekt. Maar de practijk is slechts de uitzondering en de theorie is de regel. Wil men echter zelfs de revolutionaire practijk als den waren toestand der verhouding beschouwen, dan blijft nog altijd het raadsel op te lossen, waarom in het bewustzijn der politieke bevrijders de verhouding onderste boven werd gezet en het doel als middel, het middel als doel verschijnt. Dit gezichtsbedrog van hun bewustzijn zou nog altijd hetzelfde raadsel zijn, ofschoon dan een psychologisch, een theoretisch raadsel.

Het raadsel is eenvoudig op te lossen.

De politieke bevrijding is tegelijk de oplossing der oude Maatschappij, op welke het aan het Volk ontvreemde staatswezen, de heerschersmacht berust. De politieke Revolutie is de Revolutie van de burgerlijke Maatschappij. Wat was het karakter van de oude Maatschappij? Een woord kenschetst haar. De Feodaliteit. De oude burgerlijke Maatschappij had rechtstreeks een politiek karakter, dat is: de elementen van het burgerlijke leven als bijvoorbeeld het

---

[1]) Onbeperkte vrijheid van de Pers.

[2]) De vrijheid van de Pers moet niet veroorloofd worden, wanneer zij de openbare vrijheid in gevaar brengt.

bezit of de familie, of de aard en de wijze van den arbeid, waren in den vorm der grondheerlijkheid, van den stand of van het vereenigings-lichaam tot elementen van het staatsleven verheven. Zij bepaalden in dezen vorm de verhouding van het enkele individu tot het staats-geheel, dat is: zijn politieke verhouding, dat is: zijn verhouding der scheiding en uitsluiting van de andere bestanddeelen der Maatschappij. Want die organisatie van het volksleven verhief het bezit of den arbeid niet tot maatschappelijke elementen, maar voleindigde veeleer hun scheiding van het staats-geheel en grondvestte ze tot afzonderlijke maatschappijen in de Maatschappij. Zoo waren intusschen altijd nog de levens-verrichtingen en levensvoorwaarden van de burgerlijke Maatschappij politiek, zij het ook politiek in den zin der Feodaliteit, dat is: zij sloten het individu van het staats-geheel af, zij veranderden de bijzondere verhouding van zijn vereenigingslichaam tot het staats-geheel in zijn eigen algemeene verhouding tot het volksleven evenals zijn bepaalde burgerlijke werkzaamheid en toestand in zijn algemeene werkzaamheid en toestand. Als voortvloeisel uit deze organisatie verschijnt noodzakelijk de staatseenheid gelijk het bewustzijn, de wil en de werkzaamheid der staatseenheid, de algemeene staatsmacht evenzoo als bijzondere aangelegenheid van een heerscher en van zijn dienaars van het volk afgescheiden.

De politieke Revolutie, welke deze heerschersmacht deed vallen en de staatsaangelegenheden tot volksaangelegenheden verhief, welke den politieken Staat als algemeene aangelegenheid, dat is: als werkelijken Staat grondvestte, vernietigde noodzakelijk alle standen, vereenigings-lichamen, gilden, voorrechten, die even zoovele uitdrukkingen der scheiding des Volks van zijn Gemeenschap waren. De politieke Revolutie hief daarmee het politieke karakter der burgerlijke Maatschappij op. Zij vernietigde de burgerlijke Maatschappij in haar enkelvoudige bestanddeelen, eenerzijds in de individuen, anderzijds in de stoffelijke en geestelijke elementen, welke den levens-inhoud, den burgerlijken toestand dezer individuen vormen. Zij ontketende den politieken

geest, die als 't ware in de verschillende doodloopende straten der feodale Maatschappij verdeeld, uiteen gelegd, uiteen gevloeid was; zij verzamelde hem uit deze verstrooing, zij bevrijdde hem van zijn vermenging met het burgerlijke leven en grondvestte hem als de sfeer der Gemeenschap, van de algemeene volks-aangelegenheid in ideale onafhankelijkheid van die bijzondere elementen van het burgerlijke leven. De bepaalde levens-arbeid en de bepaalde levens-toestand daalden tot een slechts persoonlijke beteekenis. Zij vormden niet meer de algemeene verhouding van het individu tot het staats-geheel. De openbare zaak als zoodanig werd integendeel tot algemeene aangelegenheid van elk individu en de politieke werkzaamheid tot zijn algemeene werkzaamheid.

Maar de voleinding van het idealisme van den Staat was tegelijk de voleinding van het materialisme der burgerlijke Maatschappij. Het afschudden van het politieke juk was tegelijk het afschudden der banden, welke den egoïstischen geest der burgerlijke Maatschappij geketend hielden. De politieke emancipatie was tegelijk de emancipatie der burgerlijke Maatschappij van de politiek, van den schijn zelfs van een algemeenen inhoud. De feodale Maatschappij was in haar bodem opgelost, in den Mensch. Maar in den Mensch, gelijk hij werkelijk haar grond was, in den egoïstischen Mensch.

Deze Mensch, medelid der burgerlijke Maatschappij is nu de grondslag, de vooropgestelde voorwaarde van den politieken Staat. Hij is door dezen als zoodanig erkend in de Rechten van den Mensch.

De vrijheid van den zelfzuchtigen Mensch en de erkenning dezer vrijheid is echter veeleer de erkenning der teugellooze beweging der geestelijke en stoffelijke bestanddeelen, welke zijn levensinhoud vormen.

De Mensch werd derhalve niet van den Godsdienst bevrijd; hij kreeg de Godsdienst-Vrijheid. Hij werd niet van het Eigendom bevrijd; hij kreeg de Eigendoms-Vrijheid. Hij werd niet van de zelfzucht van het winstbejag bevrijd; hij kreeg de Winstbejag-Vrijheid.

De grondwet van den politieken Staat en de oplossing der burgerlijke Maatschappij in de onafhankelijke individuen — wier verhouding het recht is, gelijk de verhouding der stands- en gilde-menschen het voorrecht was — voltrekt zich in één en dezelfde daad. De Mensch, gelijk hij medelid der burgerlijke Maatschappij is, de onpolitieke Mensch verschijnt echter noodzakelijk als de natuurlijke Mensch. De *droits de l'homme* verschijnen als *droits naturels*, want de zelfbewuste werkzaamheid trekt zich samen op de politieke daad. De egoïstische Mensch is de lijdelijke, alleen zich voordoende uitkomst der opgeloste Maatschappij, voorwerp van rechtstreeksche zekerheid, aldus natuurlijk voorwerp. De politieke revolutie lost de burgerlijke Maatschappij in haar bestanddeelen op zonder deze bestanddeelen zelf te revolutioneeren en aan de kritiek te onderwerpen. Zij verhoudt zich tot de burgerlijke Maatschappij, tot de wereld der behoeften, van den arbeid, der persoonlijke belangen, van het privaatrecht als tot den grondslag van haar bestaan, als tot een niet verder gegronde bestaansvoorwaarde, derhalve als tot haar natuurlijken grondslag. Eindelijk geldt de Mensch, zooals hij medelid der burgerlijke Maatschappij is, voor den eigenlijken Mensch, voor den *homme* ter onderscheiding van den *citoyen*, omdat hij de Mensch in zijn tastbaar, persoonlijk, rechtstreeksch bestaan is, terwijl de politieke Mensch slechts de afgetrokken, kunstmatige Mensch is, de Mensch als een zinnebeeldige, zedelijke persoonlijkheid. De werkelijke Mensch is eerst in de gedaante van het zelfzuchtige individu, de ware Mensch eerst in de gedaante van den afgetrokken citoyen erkend.

Het afgetrokken begrip van den politieken Mensch schildert Rousseau juist aldus: Celui qui ose entreprendre d'instituer un peuple doit se sentir en état de changer, pour ainsi dire la nature humaine, de transformer chaque individu, qui par lui-même est un tout parfait et solitaire en partie d'un plus grand tout, dont cet individu reçoive, en quelque sorte sa vie et son être, de substituer une existence partielle et morale à l'existence physique et indépendante. Il faut

qu'il ôte à l'homme ses forces propres pour lui en donner qui lui soient étrangères et dont il ne puisse faire usage sans le secours d'autrui. (Cont. Soc. liv. II, Londr. 1757, p. 67).[1])

Alle bevrijding is het terugvoeren van de menschelijke wereld, der verhoudingen op den Mensch zelf.

De politieke bevrijding is het terugvoeren des Menschen, eenerzijds op het medelid der burgerlijke Maatschappij, op het egoistische, onafhankelijke individu, anderzijds op den staatsburger, op de zedelijke persoonlijkheid.

Eerst wanneer de werkelijke, individueele Mensch den afgetrokken Staatsburger in zich terug neemt en als individueele Mensch in zijn kenbaar leven, in zijn individueelen arbeid, in zijn individueele verhoudingen soortwezen geworden is, eerst wanneer de Mensch zijn *forces propres* als maatschappelijke krachten erkend en georganiseerd heeft en derhalve de maatschappelijke kracht niet meer in de gedaante der politieke kracht van zich scheidt, eerst dan is de menschelijke bevrijding volbracht.

II.

De geschiktheid der tegenwoordige Joden en Christenen om vrij te worden, van Bruno Bauer.

(Eenentwintig vel p. 56—71).

In dezen vorm behandelt Bauer de verhouding van den joodschen en den christelijken Godsdienst gelijk de verhou-

[1]) Hij, die een volk de wet durft voor te schrijven, moet zich in staat gevoelen, om zoo te zeggen, de menschelijke natuur te veranderen, elk individu te vervormen, dat door zich zelf een volkomen en afgezonderd geheel is als deel van een grooter geheel, waarvan dat individu in zekeren zin zijn leven en zijn wezen ontvangt, een gedeeltelijk en zedelijk bestaan de plaats te doen innemen van een lichamelijk en onafhankelijk bestaan. Hij moet aan den mensch zijn eigen krachten ontnemen om er hem te geven, die hem vreemd zijn en waarvan hij geen gebruik kan maken, zonder de hulp van anderen.

ding van dezen tot de kritiek. Hun verhouding tot de kritiek is hun verhouding „tot de geschiktheid om vrij te worden."

Er komt als slotsom: „De Christen heeft slechts één trede, namelijk zijn godsdienst over te klimmen om den godsdienst in het algemeen op te heffen," dus vrij te worden „de Jood daarentegen heeft niet alleen met zijn joodsch wezen maar ook met de ontwikkeling der voleinding van zijn godsdienst te breken, met een ontwikkeling, die hem vreemd gebleven is." p. 71.

Bauer verandert aldus hier de vraag van de Joden-emancipatie in een zuiver godsdienstige vraag. De theologische twijfel, wie eerder uitzicht heeft zalig te worden, Jood of Christen, herhaalt zich hier in den verlichten vorm: wie van beide is geschikter voor emancipatie? Er wordt wel niet meer gevraagd: maakt Jodendom of Christendom vrij? maar veeleer omgekeerd: wat maakt vrijer: de ontkenning van het Jodendom of de ontkenning van het Christendom?

„Wanneer zij vrij willen worden, behoeven de Joden niet het Christendom te belijden, maar het opgeloste Christendom, den opgelosten Godsdienst in het algemeen, dat is: de verlichting, de kritiek en haar uitkomst, de vrije menschelijkheid." p. 70.

Hier wordt nog altijd gehandeld over een belijdenis voor den Jood, maar niet meer over een belijdenis van het Chrisdom, maar van het opgeloste Christendom.

Bauer stelt aan de Joden den eisch met het wezen van den christelijken Godsdienst te breken, een eisch, die, gelijk hij zelf zegt, niet uit de ontwikkeling van het joodsche wezen voortkomt.

Nadat Bauer aan het slot van de Joden-questie het Jodendom alleen als de ruwe, godsdienstige kritiek van het Christendom begrepen, er zich dus „alleen" een godsdienstige beteekenis van eigen gemaakt heeft, was het te voorzien, dat ook de bevrijding van de Joden in een wijsgeerig-theologische handeling zou veranderd worden.

Bauer vat het ideale, afgetrokken wezen van den Jood, zijn Godsdienst als geheel zijn wezen op. Hij besluit dus

terecht: „De Jood geeft aan de Menschheid niets, wanneer hij zijn bekrompen Wet voor zich zelf minacht, wanneer hij zijn geheele Jodendom opheft." p. 65.

De verhouding der Joden en Christenen wordt derhalve de volgende: het eenig belang van den Christen bij de bevrijding der Joden is een algemeen menschelijk, een theoretisch belang. Het Jodendom is een beleedigend feit in het godsdienstig oog van den Christen. Zoodra zijn oog ophoudt godsdienstig te zijn, houdt dit feit op beleedigend te zijn. De bevrijding der Joden is op en voor zich zelf geen werk voor den Christen.

De Jood daarentegen om zich te bevrijden heeft niet slechts zijn eigen werk, maar tegelijk den arbeid van den Christen, de kritiek der synoptici[1]) en het leven van Jezus enz. door te maken.

Zij mogen zelf toezien: zij zullen zelf hun lot bepalen; de Geschiedenis laat echter niet met zich spotten." p. 71.

Wij beproeven met de theologische opvatting van de vraag te breken. De vraag naar de geschiktheid tot bevrijding van den Jood verandert zich voor ons in de vraag, welk bijzonder maatschappelijk element te overwinnen is om het Jodendom op te heffen? Want de geschiktheid tot bevrijding van den tegenwoordigen Jood is de verhouding van het Jodendom tot de bevrijding der tegenwoordige wereld. Deze verhouding vloeit noodzakelijk voort uit de bijzondere plaats van het Jodendom in de tegenwoordige, geknechte wereld.

Laat ons den werkelijken, wereldlijken Jood beschouwen, niet den Sabbath-Jood, gelijk Bauer het doet, maar den alledaagschen Jood.

Laten wij het geheim van den Jood niet in zijn Godsdienst zoeken, maar laat ons het geheim van den Godsdienst in den werkelijken Jood zoeken.

---

[1]) Synoptici zijn zij, die den griekschen tekst der vier Evangeliën samen voegden tot wetenschappelijke doeleinden.

Wat is de wereldlijke grond van het Jodendom? De practische behoefte, het eigenbelang. Wat is de wereldlijke eeredienst van den Jood? De schacher. Wat is zijn wereldlijke God? Het Geld.

Welnu! De bevrijding van den schacher en van het geld, dus van het practische, werkelijke Jodendom zou de zelfbevrijding van onzen tijd zijn.

Een organisatie der Maatschappij, die de bestaansvoorwaarden van den schacher, dus de mogelijkheid van den schacher op zou heffen, zou den Jood onmogelijk gemaakt hebben. Zijn godsdienstig bewustzijn zou als een flauwe nevel zich in de werkelijke levenslucht der Maatschappij oplossen. Anderzijds: wanneer de Jood dit, zijn practisch tisch wezen, als waardeloos erkent en aan de opheffing daarvan arbeidt, arbeidt hij vanuit zijn ontwikkeling, tot op heden toe, eenvoudig aan de menschelijke bevrijding en keert zich tegen de hoogste, practische uitdrukking der zelf-vervreemding.

Wij erkennen dus in het Jodendom een algemeen tegenwoordig, anti-maatschappelijk element, dat door de historische ontwikkeling, aan welke de Joden in deze slechte betrekking ijverig hebben meegewerkt, op zijn tegenwoordige hoogte gedreven werd, op een hoogte, waarop het zich noodzakelijk oplossen moet.

De Joden-bevrijding in haar laatste beteekenis is de bevrijding der Menschheid van het Jodendom.

De Jood heeft zich al op joodsche wijze bevrijd. „De Jood, die in Weenen bijvoorbeeld slechts geduld is, bepaalt door zijn geldmacht het lot van het heele Rijk. De Jood, die in den kleinsten duitschen Staat rechtloos zijn kan, beslist over het lot van Europa."

„Terwijl de vereenigings-lichamen en de gilden zich voor den Jood sluiten of hem nog niet genegen zijn, spot de koenheid der nijverheid met de eigenzinnigheid der middeneeuwsche instellingen." (B. Baner, Judenfrage p. 14).

Dit is geen op zich zelf staand feit. De Jood heeft zich op joodsche wijze bevrijd, niet alleen, doordat hij zich de

geldmacht verworven heeft, maar doordat door hem en zonder hem het Geld tot wereldmacht en de practische Jodengeest tot den practischen geest der christelijke volken geworden is. De Joden hebben zich in zooverre bevrijd, als de Christenen Joden geworden zijn.

„De vrome en politiek vrije bewoner van Nieuw-Engeland," bericht bijvoorbeeld overste Hamilton — „is een soort van Laokoon, die zelfs niet de geringste poging doet om zich van de slangen te bevrijden, die hem vastsnoeren. Mammon is hun afgod, zij aanbidden hem niet alleen met de lippen maar ook met alle krachten van hun lichaam en ziel. De aarde is in hun oogen niets anders dan een Beurs en zij zijn er van overtuigd, dat zij hier beneden geen andere bestemming hebben dan rijker te worden dan hun buren. De schacher heeft zich van al hun gedachten meester gemaakt, de afwisseling in de voorwerpen vormt hun eenige verheffing. Als zij reizen, dragen zij om zoo te zeggen hun waar of kantoor op den rug met zich rond en spreken van niets dan van renten en winst en als zij een oogenblik hun zaken uit het oog verliezen, dan geschiedt dit alleen om die van anderen te besnuffelen."

Ja, de practische heerschappij van het Jodendom over de christelijke wereld heeft in Noord-Amerika de ondubbelzinnige, normale uitdrukking bereikt, dat de verkondiging van het Evangelium zelf, dat het christelijk leeraars-ambt tot een handelsartikel geworden is en de bankroete koopman in het Evangelium doet als de rijkgeworden evangelist zaakjes. Tel que vous le voyez à la tête d'une congrégation respectable a commencé par être marchand; son commerce étant tombé, il s'est fait ministre; cet autre a débuté par le sacerdoce, mais dès qu'il a eu quelque somme d'argent à la disposition, il a laissé la chaire pour le négoce. Aux yeux d'un grand nombre, le ministère religieux est une véritable carrière industrielle. Beaumont, l. c. p. 185, 86.

Volgens Bauer is het een leugenachtige toestand, wanneer in de theorie den Jood de politieke rechten onthouden worden, terwijl hij in de practijk een vervaarlijke macht bezit

en zijn politieken invloed, als hem die *en détail* beknot wordt, *en gros* uitoefent. (Judenfrage, p. 14).[1])

De tegenspraak, in welke de practische, politieke macht van den Jood tot zijn politieke rechten staat, is de tegenspraak der politiek en geldmacht in het algemeen. Terwijl de eerste ideaal boven de tweede staat, is zij inderdaad tot haar lijfeigene geworden.

Het Jodendom heeft zich naast het Christendom staande gehouden niet slechts als godsdienstige kritiek op het Christendom, niet slechts als belichaamde twijfel aan de godsdienstig afkomst des Christendoms, maar evenzeer, omdat de practisch-joodsche geest, omdat het Jodendom in de christelijke Maatschappij zelf zich heeft staande gehouden en zelfs zijn hoogste vorming gekregen heeft. De Jood, die als een bijzonder lid in de burgerlijke samenleving staat, is slechts de bijzondere verschijning van het Jodendom der burgerlijke Maatschappij.

Het Jodendom heeft zich niet ondanks de Geschiedenis, maar door de Geschiedenis staande gehouden.

Uit haar eigen ingewanden brengt de burgerlijke Maatschappij voortdurend den Jood voort. Wat was op en voor zich zelf de grondslag van den joodschen Godsdienst? De practische behoefte, de zelfzucht.

Het monotheïsme[2]) van den Jood is derhalve in de werkelijkheid het veelgodendom der vele behoeften, een veelgodendom, dat ook de bestekamer tot een voorwerp van de goddelijke wet maakt. De practische behoefte, het egoïsme, is het beginsel der burgerlijke Maatschappij en treedt puur als zoodanig op, zoodra de burgerlijke Maatschappij den politieken Staat volledig uit zich zelf heeft doen geboren

[1]) Zoo een gelijk gij hem ziet aan het hoofd van een eerwaarde geestelijke vereeniging is begonnen met koopman te zijn; toen zijn zaak niet meer ging, is hij dominé geworden; die ander is begonnen met het priesterambt, maar zoodra hij een som geld tot zijn beschikking had, heeft hij den kansel voor den handel verlaten. In de oogen van een groot aantal is het godsdienstig ambt een echte industrieele loopbaan.

En détail, in het klein; *en gros*, in het groot, spottend als handelstermen hier gebruikt. [2]) Eengodendom.

worden. De God van de practische behoefte en van het eigenbelang is het Geld.

Het Geld is de naijverige God van Israël, voor Wien geen anderen god mag bestaan. Het Geld vernedert alle goden der menschen, — en verandert hen in een waar. Het geld is de algemeene, voor zich zelf vastgestelde waarde aller dingen. Het heeft daarom de gansche wereld, de menschenwereld gelijk de Natuur van haar eigenaardige waarde beroofd. Het geld is het den Mensch ontvreemde wezen van zijn arbeid en van zijn bestaan en dit vreemde wezen beheerscht hem en hij aanbidt het.

De God van de Joden heeft zich verwereldlijkt, hij is tot wereldgod geworden. De ruil is de wereldlijke God van den Jood. Zijn God is slechts de ruil in de verbeelding.

De aanschouwing, tot welke men onder de heerschappij van het privaat-eigendom en van het geld van de Natuur gekomen is, is de werkelijke verachting, de practische verlaging van de Natuur, welke in den joodschen Godsdienst wel bestaat maar slechts in de inbeelding bestaat.

In dien zin verklaart Thomas Münzer het voor ondragelijk: „dat alle creatuur tot eigendom gemaakt is geworden, de visschen in het water, de vogels in de lucht, het gewas op aarde... ook het schepsel moet vrij worden."

Wat in den joodschen Godsdienst abstract bestaat, de verachting van de theorie, van de kunst, van de geschiedenis, van den Mensch als zelfdoel, dat is het werkelijke, bewuste standpunt, de deugd van den geldmensch. De soortverhouding zelfs, de verhouding van man en vrouw enz. wordt tot een handels-artikel! De vrouw wordt verschacherd. De hersenschimmige nationaliteit van den Jood is de nationaliteit van den koopman, van den geldmensch in het algemeen.

De grond- en vaderlandslooze Wet van den Jood is slechts de godsdienstige karikatuur van de grond- en vaderlandslooze zedelijkheid en van het recht in het algemeen; van de slechts vormelijke gebruiken, waarmee zich de wereld van het eigenbelang omgeeft.

Ook hier is de hoogste verhouding van den Mensch de

wettige verhouding, de verhouding tot wetten, die voor hem niet gelden, omdat zij de wetten van zijn eigen wil en wezen zijn, maar omdat zij heerschen en omdat de afvalligheid door hen gewroken wordt.

Het joodsche Jezuitisme, hetzelfde practische Jezuitisme, dat Bauer in den Talmud aanwijst, is de verhouding der wereld van het eigenbelang tot de haar beheerschende wetten, welker sluwe ontduiking de voornaamste kunst van deze wereld vormt.

Ja, de beweging van deze wereld binnen de grenzen van haar wetten is noodzakelijke opheffing van de wet.

Het Jodendom kon zich als godsdienst, het kon zich theoretisch niet verder ontwikkelen, omdat de wereldbeschouwing van de practische behoefte door haar natuur beperkt en in weinige trekken uitgeput is.

De godsdienst van de practische behoefte kon naar haar wezen haar voleinding niet in de theorie, maar slechts in de practijk vinden, juist omdat haar waarheid de practijk is.

Het Jodendom kon geen nieuwe wereld scheppen; het kon alleen nieuwe wereldscheppingen en wereldverhoudingen in het bereik van zijn werkdadigheid trekken, omdat de practische behoefte, welks verstand het eigenbelang is, zich lijdelijk verhoudt en zich niet naar willekeur verruimt, maar zich verruimd vindt met de verdere ontwikkeling der maatschappelijke toestanden.

Het Jodendom bereikt zijn hoogtepunt met de voleinding der burgerlijke Maatschappij; maar de burgerlijke Maatschappij voleindt zich in de christelijke wereld. Slechts onder de heerschappij van het Christendom, wat alle nationale, natuurlijke, zedelijke, theoretische verhoudingen voor den Mensch vormelijk maakt, kon de burgerlijke Maatschappij zich geheel van het staatsleven scheiden, alle soortbanden van den Mensch uiteenrukken, de zelfzucht, de behoefte uit eigenbelang in de plaats van deze soortbanden stellen, de menschenwereld in een wereld van atomistische,[1]) vijandig tegenover elkaar staande individuen oplossen.

[1]) Atoom, vroeger in de natuurwetenschap het kleinste, ondeelbare stofdeel, dus atomistisch is hier: in zoo klein mogelijke deelen.

Het Christendom is uit het Jodendom ontsprongen. Het heeft zich weer in het Jodendom opgelost.

De Christen was van den aanvang af de theoretiseerende Jood, de Jood is dus de practische Christen en de practische Christen is weer Jood geworden.

Het Christendom heeft het werkelijke Jodendom slechts in schijn overwonnen. Het was te voornaam, te geestelijk om de ruwheid van de practische behoefte anders dan door de verheffing in de blauwe lucht ter zijde te stellen.

Het Christendom is de verheven gedachte van het Jodendom, het Jodendom is de gewone practische toepassing van het Christendom, maar deze practische toepassing kon eerst tot een algemeene worden, nadat het Christendom als de voltooide Godsdienst, de zelfvervreemding van den Mensch van zich zelf en van de Natuur theoretisch voleindigd had.

Toen eerst kon het Jodendom tot algemeene heerschappij komen en den vervreemden Mensch, de vervreemde Natuur tot ruilbare, verkoopbare voorwerpen maken in de macht gekomen van de knechtschap van de egoïstische behoefte, van den schacher.

De ruil is de practijk van de vervreemding. Gelijk de Mensch, zoo lang hij godsdienstig bevangen is, zijn wezen slechts tot voorwerp te maken weet, doordat hij het tot een vreemd, phantastisch wezen maakt, kan hij zich onder de heerschappij van de zelfzuchtige behoefte slechts practisch bezig houden, slechts practisch voorwerpen voortbrengen doordat hij zijn producten als zijn werkkracht onder de heerschappij van een vreemd wezen stelt en hun de waarde van een vreemd wezen — van het Geld — verleent.

Het christelijke zaligheids-egoïsme slaat in zijn voleindigde practijk noodzakelijk om in het lijf-egoïsme van den Jood, de hemelsche behoefte in de aardsche, het subjectivisme [1]) in het eigenbelang. Wij verklaren de taaiheid van den Jood niet uit zijn Godsdienst, maar integendeel uit den menschelijken grond van zijn Godsdienst, de practische behoefte, de zelfzucht.

---

[1]) De persoonlijke beschouwingswijze.

Omdat het werkelijke wezen van den Jood in de burgerlijke Maatschappij zich algemeen verwerkelijkt, verwereldlijkt heeft, daarom kon de burgerlijke Maatschappij den Jood niet van de onwerkelijkheid van zijn godsdienstig wezen overtuigen, wat juist slechts de ideale beschouwing van de practische behoefte is. Dus niet slechts in de Vijf Boeken Mozes of in den Talmud, maar in de tegenwoordige Maatschappij vinden wij het wezen van den huidigen Jood, niet als een afgetrokken, maar als een zeer kenbaar wezen, niet slechts als bekrompenheid van den Jood, maar als de joodsche bekrompenheid der Maatschappij.

Zoodra het de Maatschappij gelukt het kenbare wezen van den Jood, den schacher en zijn bestaansvoorwaarden op te heffen, is de Jood onmogelijk geworden, omdat zijn bewustzijn geen voorwerp meer heeft, omdat de persoonlijke grondslag van het Jodendom de practische behoefte vermenschelijkt, omdat de botsing van het persoonlijk-tastbaar bestaan met het soortbestaan van den Mensch is opgeheven.

De maatschappelijke Bevrijding van den Jood is de bevrijding der Maatschappij van het Jodendom.

PREA 56430